

DINIY QADRIYATLARNING MANBALARI

Kurbonaliyev Ural Xatamovich

*Termiz davlat pedagogika institutida Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar
bo'yicha dekan o'rinbosari*

Diniy qadriyatlarning manbalari – ilohiy ilhom, vahiyniing asosiy manbalari (Qur’oni karim, Injil, Tavrot, Hadis) bilan birga, tafsir, fiqh, ilmi kalom, tasavvuf va dini-falsafiy tafakkur an’analari orqali boyib borgan. Aynan shu manbalar jamiyatga muqaddaslik hissini olib kirgan, odamzodga “nima uchun yashayapti?”, “nima haqiqat?”, “insonning vazifasi nima?” kabi asosiy savollarga javob bo’lib xizmat qilgan. M.Usmonov diniy qadriyatlarning manbalarini izohlar ekan, shunday deydi: “Qur’oni karimdagi har bir oyat axloqiy-me’yoriy muvozanatni saqlashga, inson qalbini uyg’otishga, jamiyatni uyg’unlashtirishga xizmat qiladigan qadriyatlar kontekstida talqin qilinadi”.¹⁷¹

Shu bilan birga, diniy qadriyatlarning ma’naviy-axloqiy vazifalari nafaqat shaxsni tarbiyalashga, balki jamiyatdagi muvozanat, ishonch va ijtimoiy birdamlikni ta’minlashga qaratilgan. Ular orqali inson ichki nazorat (vijdon), tashqi intizom (axloq), ijtimoiy javobgarlik (mas’uliyat), ijtimoiy birdamlik (mehr-shafqat) kabi ruhiy holatlarni shakllantiradi. Bu borada R.Abdullayev quyidagicha ta’kidlaydi: “Diniy qadriyatlar insoniyat ongida doimiy tarzda hayotiy yo’nalish, axloqiy me’zon va ruhiy barqarorlik yaratadi. Ular xatti-harakatga ma’no, jamiyatga esa mohiyat beradi”.¹⁷²

Zamonaviy jamiyatda diniy qadriyatlar o’z o’rnini ijtimoiy yangilanishning ma’naviy modeli sifatida mustahkamlab bormoqda. Ayniqsa, texnologik rivojlanish ortidan yuzaga kelgan axloqiy nisbiylik, iste’molchilik va ruhiy bo’shliq sharoitida diniy qadriyatlar ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy omilga aylanmoqda. Ular orqali inson axloqiy ideallarni yo’qotmasdan, yangilikka ochiq bo’lgan holda o’zligini saqlay oladi. Bu fikrni B.Ahmadxo’jayev quyidagicha asoslaydi: “Raqamli sivilizatsiyada diniy qadriyatlar – bu qadimgi manbalarni emas, zamonaviy ongda yangicha ma’naviy anglash imkonini ifoda etadi. Ular jamiyatni ichkaridan uyg’otadi, ongli barqarorlik yaratadi”.¹⁷³

Diniy qadriyatlar madaniy identitetning markaziy yadrosi bo’lib, xalqning tarixiy tajribasini, milliy ruhiyatini va sivilizatsion o’zligini belgilaydi. O’zbek xalqi tarixida bu qadriyatlar nafaqat shaxsiy hayot, balki siyosiy madaniyat, adabiyot, me’moriy uslub, xalq urf-odatlarida ham o’z aksini topgan. Ularning kuchi shundaki, ular har bir davrda, har bir

¹⁷¹ Usmonov M. Islom etikasi va jamiyat ma’naviyati. – Toshkent: O’zbekiston, 2018. – 176 b. – B. 83.

¹⁷² Abdullayev R. Qadriyatlar va axloqiy tafakkur. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020. – 144 b. – B. 105.

¹⁷³ Ahmadxo’jayev B. Ma’naviyat, axloq va zamonaviylik. – Toshkent: Yangi asr, 2022. – 162 b. – B. 121.

avlod uchun o‘z mohiyatini yo‘qotmagan, balki yangilanib, tafsirlanib, uyg‘unlashib boravergan. S.Normurodov bu haqda quyidagi fikrni bildiradi: “Diniy qadriyatlar xalqning tarixiy xotirasida nafaqat e’tiqod sifatida, balki milliy axloq va tafakkur mezon sifatida yashab kelmoqda. Ular madaniyatning ichki yurak urushi – ya’ni ma’naviy ritmidir”.¹⁷⁴

Diniy qadriyatlar jamiyatning g‘oyaviy arxitekturasini shakllantiruvchi, insoniy faoliyatga ruhiy mezon beruvchi va sivilizatsiyalar taraqqiyotida barqarorlikni ta’minlovchi qadimiy, lekin har doim yangilanib boruvchi ijtimoiy-falsafiy fenomen sifatida e’tirof etiladi. Ular nafaqat diniy ongning shakllanishida, balki axloqiy ong, tarixiy xotira va madaniy identitetning asosi sifatida ham faoliyat yuritadi. Aynan diniy qadriyatlar orqali jamiyat o‘ziga xos ichki tartibot, ruhiy uyg‘unlik va g‘oyaviy istiqbolni shakllantiradi.

Diniy qadriyatlarning manbalari ilohiylik va ijtimoiylikning sintezidir. Ya’ni ular yuqoridan berilgan muqaddas vahiyni inson tafakkuri bilan uyg‘unlashgan shaklidir. Qur’oni karim, hadis, tafsirlar, fiqh, kalom va tasavvuf manbalari diniy qadriyatlarning asosiy poydevorlarini belgilab beradi. Shu bilan birga, tarixiy jarayonlar va sotsial ehtiyojlar diniy qadriyatlarni jamiyatga singdirish, ijtimoiy ongga moslashtirish funksiyasini bajargan. Taniqli olim T.Turaqulov bu nuqtaga aniqlik kiritar ekan, shunday yozadi: “Diniy qadriyatlar – bu bir vaqtning o‘zida ham ilohiy prinsiplar, ham ijtimoiy zaruratlar bilan shakllangan aksiologik strukturalardir. Ular inson va jamiyat ongining tafakkuriy bitimidir”.¹⁷⁵

Mazkur qadriyatlar tizimi, eng avvalo, inson shaxsiyatini ichki dunyo bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Ular orqali inson o‘zini faqat biologik mavjudot emas, balki ma’noli hayot egasi sifatida anglaydi. Diniy qadriyatlar shaxsga xulqiy mezon beradi, uni ichki muvozanat sari undaydi, ruhiy poklanish va ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘usini shakllantiradi. G‘.Zokirova bu borada quyidagicha yozadi: “Diniy qadriyatlar insonni ma’naviy poklanishga, ijtimoiy o‘z-o‘zini boshqarishga, qalb nazorati orqali jamiyat bilan uyg‘un yashashga tayyorlaydi”.¹⁷⁶

Jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni nuqtayi nazaridan diniy qadriyatlar ikki muhim rol ni bajaradi: birinchidan, stabilizatsion (barqarorlashtiruvchi) rol, ikkinchidan, modernizatsion (yangilanishga tayyorlovchi) rol. Ularning barqarorlashtiruvchi roli – jamiyatda ishonch, halollik, fidoyilik, sabr, adolat kabi tushunchalarni ichki normalar sifatida mustahkamlashga qaratilgan bo‘lsa, modernizatsion roli esa – diniy qadriyatlarni zamon kontekstida talqin etish orqali axloqiy jihatdan yangilanishni rag‘batlantirishga xizmat qiladi. M.Sharifxo‘jayev bu fikrni quyidagicha asoslaydi: “Diniy qadriyatlar o‘z yadro mohiyatini

¹⁷⁴ Normurodov S. Milliy qadriyatlar va tarixiy ong. – Toshkent: Ma’rifat, 2023. – 188 b. – B. 137.

¹⁷⁵ Turaqulov T. Din va jamiyat g‘oyaviy birlikda. – Toshkent: Fan, 2021. – 178 b. – B. 88.

¹⁷⁶ Zokirova G‘. Axloqiy madaniyat va diniy qadriyatlar. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 160 b. – B. 104.

saqlagan holda zamon bilan muloqotga kirishadi. Ular jamiyatda ortib borayotgan axloqiy bo‘shliqni to‘ldiruvchi aksiologik resurs sifatida talqin etilishi kerak”.¹⁷⁷

Shuningdek, diniy qadriyatlar xalqning milliy o‘zligini mustahkamlovchi g‘oyaviy vositadir. Ular tarixiy xotiraning uzviy elementi sifatida madaniy merosning semantik asosini tashkil qiladi. Masalan, islom sivilizatsiyasi tarixida adabiyot, san’at, huquq, siyosat va hatto iqtisodda shakllangan qadriyatlar tizimi bugungi O‘zbekistonning milliy ideologiyasi va ijtimoiy siyosatida muhim rol o‘ynamoqda. Shu nuqtai nazardan olganda, diniy qadriyatlar – bu tarixni faqat eslash emas, balki undan g‘oyaviy kuch olish jarayonidir. N.Karimov bu jihatga e’tibor qaratib yozadi: “Diniy qadriyatlar millat ongining qadimiy qatlamlaridagi ma’naviy signalidir. Ular orqali millat o‘zining asl ruhiy ko‘rinishini anglaydi va uni kelajak avlodga uzatadi”.¹⁷⁸

Diniy qadriyatlar inson hayotining mazmuniy asoslarini tashkil etuvchi, jamiyatni ma’naviy uyg‘unlik sari yo‘naltiruvchi va ijtimoiy ongning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi g‘oyaviy me’zonlardir. Bu qadriyatlar jamiyat taraqqiyotining faqat diniy kontekstda emas, balki madaniy, axloqiy, ma’naviy va falsafiy qirralarini o‘zida mujassamlashtirgan holda shakllanadi. Ular insonni tanlov, mas’uliyat va ruhiy poklanish nuqtai nazaridan doimiy o‘zgaruvchan dunyoda barqaror fikrlash, maqsadli yashash va axloqiy me’yorlarga rioya etishga chorlaydi.

¹⁷⁷ Sharifxo‘jayev M. Zamonaviylik va ma’naviy meros. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 144 b. – B. 97.

¹⁷⁸ Karimov N. Ma’naviy meros va tarixiy ong. – Toshkent: Istiqol nuri, 2023. – 190 b. – B. 141.